

ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԷՁ ¹⁾

ՐՕՁԵԳԵՐԻ

Ջատկի կիրակի

Տասն և վեցերորդը տարուայ մէջ:

Սիրելի անձնուէր բարեկամ:

Սիրով յօժարուում եմ ցանկութեանդ՝ նամակներիս մէջ քո դրութիւնների բովանդակութեան մասին ակնարկներ չանել: Դու փափաղում ես, որ նրանք ամբողջովին նուիրուած լինին Աղամի ընտանիքին: Գո ասելով վէպի նման բան է ստացուելու: Թերևս: Դուցէ և հետաքրքրական լինի նրա կարգալը, սակայն իրականութեան մէջ երբեմն շատ անտանելի է լինում:

Նամակներս մարդու ցոյց չ'տաս, եթէ ոչ անկարելի կ'լինի որևէ մէկի աչքին երևալ: Տպագրութիւնը էլի մի կերպ կարելի է անել—նրան ոչ ոք չի հաւատալ:

Ձեր քաղաքացիները ոչինչ չէին հասկանայ այն խորհրդաւոր աշխարհից, ինչ որ իրանից ներկայացնում է դիւղը աւազ շարաթուայ օրերին: Ամբողջ շարաթ է մի մեծ տօն է: Ամեն բան, ինչ աշխարհային է, երկրորդական տեղն են անցնում, տրնային բոլոր աշխատանքները քողարկուած են զարմանալի ներդաշնակցութեամբ, որոնց մասին աշխարհիկ մարդիկ ոչ մի դադափար չունին: Թէ որ ինձ էլ մնացած չլինէին մանկութեանս լիշողութիւնները, ինքս էլ ոչինչ չէի հասկանայ, չէի գնահատի այն ամենը, ինչ որ կատարւում էր աչքիս առաջ: Ձր ծաղրես, փիլիսոփայ, բայց ճշմարիտն եմ ասում, որ երբեմն ննչեցեալներից կարծես թէ յարութեան հողմ է փչում. դարաւոր հանգուցեալները կարծես կենդանանում են... կիրակի օրը խաչելութիւնը իյեցըրին պատից և դրին սեղանի վրայ: Երեկոները տնեցիք հաւաքւում են սեղանի շուրջը և Ռոսերը կամ Ֆրանցելը

կարգուժում են Տիրոջ չարչարանքների մասին: Դորանից լետոյ միայն, առաջին անգամ ամբողջ օրուայ ընթացքում ծերունիները որևէ տաք կերակուր են ընդունում: Առաջ հինգշաբթի օրը ընթրիքը սովորականից աւելի ճոխ էր, ի նշան խորհրդաւոր ընթրիքի, որից լետոյ զնացինք շրիորը և ոտերը լուացինք: Բոլորեքեան բորիկ էին մանգալիս խոտի վրայ, որը արդէն կանաչել էր: Ասում են թէ ով առաջ հինգշաբթի օրը բորիկ մանգալ, ամառը նրան կայծակ չի խփի: Ուրբաթ և կիրակի օրերը անցրինք եկեղեցում: Պատուհանները, սրբոց պատկերները--բոլորը ծածկուած էին կապուտ շորով: Խաչելութիւնը դրած էր գետնի վրայ եկեղեցու մէջտեղը և ամենքը խոնարհուժում էին մինչև գետին և համբուրում խաչած ձեռները... ոչ զանգահարութիւն, ոչ երգեհոն, նրանց փոխարինում են քշոցները:

Ուրբաթ օրը, ուշ գիշերին, Աւամը միայնակ կարծելով իրան, չոգեց խաչելութեան առաջ և խորասուզուեց աղօթքի մէջ: Հեկեկանքի ծայներ լսեցի... Այս մարդը ծանր վիշտ ունի և ես գիտեմ թէ ինչ է այն: Զատիկի գիշերը սարի գաղաթին խարոյկ է վառած ի նշան որսորդութեան սկզբի: Ալմալի երիտասարդները արդէն մի քանի օրէ ցախեր են ժողովում և, երբ հօղենդորֆում վերջացաւ ժամերգութիւնը, առաջ շաբթուայ մուսլլ տրամադրութիւնը հենց որ խարոյկը վառեցին, փոխուեց սանժարժակ ուրախութեան: Տաք, լուսնկայ գիշեր էր. ծիւնը արդէն վերջացել էր և սոճի հաստ ճիւղերի վրայ տեղաւորուել էին երաժիշներ, սրանք կարող էին անարգել նուազել ուղածի չափ, առանց վախենալու անհանգստացնել փայտմորիկներին, որոնք այդ տարի դեռ չէին նկատուում շրջակայքում:

Բոխերը, Ծրանցելը և ես էլ զնացինք. բայց Բոխերը, որի ձեռքը դեռ փաթաթած էր, այնպէս տխուր էր, որ ոչ երիտասարդների հանաքները, ոչ աղջիկների ծաղրածութիւնները չ'էին զուարճացնում նրան: Առանձին կերպով աչքի էր ընկնում իր կուպիտ չարութիւններով Մարենցելի «Վարադ» կոչուած որդին: Նա այնպիսի անփախել հանաքներ էր թոյլ տալիս իրան, որ աղջիկները զղուանքով փախչում էին նրանից: Խարոյկի

բոցը ուրախ վառւում էր. նրա մօտ վառեցին փոքրիկ խա-
րոյկներ, որոնց վրայ թռչկոտում էին երիտասարդները: «Վա-
րադ»-ը մղեց Ռոխերլին էլ թռչելու: Ռոխերլը թռաւ, բայց
քիչ ֆնաց ընկնէր կրակի մէջ, ես բռնեցի նրան: Յայտնուեց որ
«Վարադը» աղայի ոտից թել էր կապել և նրա թռչելու ժա-
մանակ թելից քաշել: Ես պաշտպան հանդիսացայ Ռոխերլին և
և սկսեցի քոթկել «Վարադին», նա բղտւում էր թէ հանաք
էր անում:

— Այս էլ հանաքի համար է. ասացի և շարունակեցի դա-
նակոծել: Շուտով միացան և աղջիկները: Կարծում էր թէ
նրանք աւելի մեղմ կ'վարուին հետը և աղային յանձնեցի ի-
րենց. բայց շուտով ստիպուեցի միջամտել նրա կեանքը ազա-
տելու համար: Աղջիկները ուզում էին խեղդել, կտոր կտոր ա-
նել նրան. այդպէս վարուել Ռոխերլի հետ, որի ձեռքը ցաւում
է, եկէք իրան անալիտանին զցենք կրակի մէջ:»

Վերջապէս «Վարադը» դուրս պրծաւ նրանց ձեռքից և
փախաւ: Իսկ Ռոխերլին ամեն կողմից ցաւակցութիւններ էին
յայտնում: Այստեղ նկատեցի, որ այս տխուր երիտասարդը բո-
լոր աղջիկների կուռքն էր: Սակայն նա չի էլ կասկածում,
կամ գուցէ նրա համար միևնոյն է այդ. աղան փախաւ նրանցից:

Երբ միասին տուն էինք վերադառնում, յանկարծ Ռոխերլը
զուարճանալով լուսնի լուսի տակ լեռնային դաշտանկարներով,
ասաց չափազանց տխուր ծայնով.

Ո՛րքան գեղեցիկ է տիեզերքը:

Լուռ էինք, թւում էր թէ ինչոր ուզում է ասել ինձ, սա-
կայն դրա փոխարէն կանգնեց և յենուեց ծառին:

— Հանգել—ասաց նա ցածր և լռեց. նա խորը ախ քաշեց
և ճնշուած ծայնով շարունակեց.

— Բարբելը լաց էր լինում:

Բարբելը լաց էր լինում:

Ի՞նչ է նշանակում այս: Բարբելը, որ փակած է եօթը
կողպէքի տակ, որը առաջ այնքան զուարթ, այնքան զրուցասէր

էր: չին ժամանակները, այսինքն եկուոր վարժուորի երեւոյւց առաջ: Ե՞րբ էր լաց լինում, ինչի՞ համար:

Բոխերը էլ ոչինչ չասաց:

Մօտեցանք տանը: Նա ծեռքը մեկնեց ինձ, կարծես թէ խոստովանութիւնից յետոյ, բարեկամական զգացմունք զգաց դէպ ինձ:

— Բարի գիշեր, հանգել:

Այս Զատիկի գիշեր աչքս չեմ փակել:

Բարբեր լաց էր լինում...

Տասնևսոթներորդ կիրակի.

Շարունակում եմ: Զատական զուարճութիւններն անցան: Այս մարդկանց կրօններից կարծես ուրախութեան պաղ աղբիւր դուրս բղխեց: Քրիստոս յարեաւ և հասաւ զարունը:

Մեր առաջ տարածուած հովիտներում, մարդագետիկներին վրայ այնպիսի կանաչ երևաց, որ ոչ հին և ոչ նոր նկարիչները անգոր են նկարադրել: Մարդագետիկների միջև սահում են աղբիւրները, որոնցով ներքե է ծորում սպիտակ ձմեռը: Հեռուում բարձր սարերի վրայ դեռ ամեն ինչ ծածկուած է ձիւնով: Այժմ աշխատում ենք մարդագետիկների և արօտատեղիների վրայ. պէտք է լուալ, սանրել, սնունդ և շուր տալ նրանց: Առաջին գործը կերակրելն է, որքան որ պարարտութիւնը բաւականաւոր է. այնուհետեւ խոտը սանրում ենք փոցխով, մաքրում ենք չոր ճիւղերից և աղբից, ուղղում ենք խլուրդների փորփրած տեղերը, այնպէս որ գետինը բալորովին հարթւում է, կարծես արդուկով ողորկած լինի: Յետոյ կիրճերից շուրը չրփողն ենք տանում, իսկ այն տեղից կողքի փորուածքներով թողնում ենք ողողելու մարդագետինը և արբուցանել սոգահաբար չար կլանող գետինը, որի վրայ ծաղկում են սուր, թարմ խոտերը: Գետնի այս ոռոգումը սքանչելի զբաղմունք է: Երբ մարդագետինը բաւականին չրուեց, գետինը կարծես թէ փակեց իր միլիոնաւոր բերանները և շուրը փայլուն քօղի նման հոսում է հովտի մէջ. այդ ժամանակ ծածկում ենք չրփաղը:

Երեկ Ադամը կանգնած էր դաւթում, նայում էր կտրան

և գլուխը թափահարում: Ծիծեռնակները դեռ չեն երևում: Իսկ երբ Աւետումին նրանք չ'կան, վատ նշան է, որովհետև նրանք երջանկութեան րանքեր են համար: ում: Ադամը տեսե՛ր է, թէ ինչպէս նրանք պտտում են զանգուկատան շուրջը: Բայց ինչո՞ւ չեն մօտենում նրա տանը:

—Հայր, ասում եմ ես — այսուհետև ծիծեռնակները աւելի ուշ ուշ կ'դան մեր կողմերը և վերջապէս բոլորովին կ'դադարեն մեր կողմերը թռչելուց:

—Մի՛ թէ երկնային դատաստանը արդէն մօտեցել է:

—Երկնային դատաստանը այստեղ ոչ մի մեղ չ'ունի: Պատճառն այն է, որ սկսել են թռչուններին չափից դուրս կոտորել: Եւ պատմեցի, թէ ինչքան են կոտորում թռչուններին Դալմացիայում, հարաւային Տիրոլում և Իտալիայում:

Նա ձեռները ծալած լսում էր ինձ ապշութեամբ:

Այս շաբաթ մի քանի անգամ փորձեցի նայել Բարբելլի աչքերին: Նրանք չեն փոխուել: Միշտ նոյն հեզ, մանկական մեծ մեծ աչքերն են: Զիշտ է, նրանց մէջ մի ինչ որ գէշ փայլ է երևացել: Նա էլ է երբեմն կտրան նայում: Եկան երաժշտահաւերը, սարեակները, սակայն ինչպէս երևում է, նրան բաւական չեն դառն: Ինձ վրայ ոչ մի ուշադրութիւն չի դարձնում և այդ ծանր է ինձ համար: Գոնէ մի չարանար էլա ինձ վրայ:

Զատկի երկուշաբթի օրը եկաւ Կօնրադը, նա որ զոհ դակահարել էր Ռոխերին: Նա մտաւ շատ քաղաքաւարի կերպով, առանց զէնքի և հարցրեց տանն է Ռոխերը թէ ոչ:

Մայրը փնթփնթաց՝ երևի անտառու. մն է, որս է անում: Ուրիշ ինչ տեղ կ'լինի:

Հայրը բարեսրտութեամբ աւելացրեց, թէ Ռոխերը ժամից դեռ չէ վերադարձել:

Որսորդը դուրս գնաց և նստեց շրհորի մօտ դոխի վրայ, Զատկական սովորութիւնների համաձայն հայրը հրամայեց կնոջը հիւրասիրել երիտասարդին. սկզբում կինը վրդովուեց: Հիւրասիրե՛լ որդու մահաբեր թշնամուն. յետոյ երևի քրիստոնէական զգացմունքները դերակշռեցին և սկսեց ափսէի վրայ միս կը-

տրտել, դարսեց ծուաները, մի քանի կտոր հաց: Բայց որսորդին անծամբ մատուցանել նա անկարող էր. «Տէրը չի պահանջի այդ ինծանից», և ամենինձ պահեց: Ձգում էի որ իրաւացի էր:

Իսկ որսորդը դեռ նստած էր և սպասում: Վերջապէս երևեցաւ Ռոխերը իր տօնական զգեստով, զգալի ծաղիկներով զարդարած: Որսորդը ընդառաջ գնաց.

—Քեզ եմ սպասում, ասաց նա:

—Ահա թէ ի՞նչ,—պատասխանեց Ռոխերը առանց կանգ առնելու.

—Նստիր այստեղ, Ռոխեր, ներս չեմ ուղում դար: Խօսելու բաներ ունիմ քեզ հետ:

Ռոխերը դժկամակութեամբ նստեց դոխի ափին:

—Ուղում էի հարցնել ինչպէս է ձեռքը:

—Ինքդ տեսնում ես, ասաց Ռոխերը փաթըլթած ձեռքը ցոյց տալով:

—Գնդակը դո՞ւրս եկաւ: Կարողան՞ում ես աշխատել:

—Դեռ չեմ կարող շարժել:

—Ցաւո՞ւմ է:

—Իհարկէ, մանաւանդ դիշերները:

—Եթէ գնդակը դուրս գար, ասաց որսորդը և լռեց:—Դիտես շատ լիմար բան եղաւ, շարունակեց նա.—Անցեալ շաբաթ երեք ամսուայ ռոհիկս ստացայ:

—Լաւ է, պատասխանեց Ռոխերը:—Տօներին փողը միշտ հարկաւոր է:

—Դորա համար չէ, Ռոխեր, դիտես, մի խնդիր ունիմ քեզ: Դու պէտք է ձեռքիդ համար մի օրինաւոր բժշկի հետ խորհրդակցես: Թող տեսնի գնդակը դուրս է եկել թէ ոչ, որպէսզի այդպէս թերանդամ չ'ջնաս: Իսկ եթէ չէ դուրս եկել... չէ իմ պարտքս է հոգալ դորա մասին: Մի նեղանայ վրաս, Ռոխեր:

Նա բացեց թաշկինակը և միջից հանեց փողերով լի քսակ:

Ռոխերը զայրացած շտապով բարձրացաւ տեղից:

—Յարգելի Կօրնադ, ինչ որ քաշել եմ այս ձեռքի պատճառով, անհնար է որևէ բանով փոխարինել: Իսկ որպիսի տան-

չանքներ կան դեռ ապագայում: Հաւատում եմ, որ խղճում ես ինձ: Զէ՞ որ քո պատճառով է, որ ամբողջ կեանքս անպէտք է դառել:

Որսորդը մի անգամ էլ նայեց տանը և հեռացաւ: Իսկ ես տեսայ, որ Րոխերլը իր մօր զաւակն է: Եթէ մարդիկ կարծում են թէ փողով կարելի է ամեն ինչ ուղղել, կ'հրատարակուին Ադամի տանը: Այստեղ ամեն տեսակ դրամներ չեն ընդունւում:

Գրե՛լ եմ արդեօք քեզ, որ մեր դժուարահաւան Ադամի փոխարէն լանդտագի ներկայացուցիչ ընտրեցին Կուլմբոկին, այն-րիւրտ, կոպիտ Կուլմբոկին, որ, զիջողութիւններ անել չգիտէ:

Այ թէ ինչ բան է անցնում մտքովս, եկ ամառը արի Ալմդա: Այստեղ աւելի զով է և կեանքը աւելի նախամարդկային, քան հարաւային Տիրօյում: Հօգնեցողֆի հիւրանոցում ամեն ինչ կ'գտնես: Միմիայն Հաւաննայի սիգարներ բեր հետդ: Ինքդ կ'տեսնես թէ ինչպէս եմ աշխատում:

Տասնութերորդ կիրակի

Ահա եկաւ և մայիսը: Այժմ, ծերուկ, կարող եմ քեզ այստեղ հրաւիրել: Ամեն տեղ ծաղիկներ են ծաղկում, նոյն իսկ սնդուկի վրայի նկարած ծաղիկները, երբ արևը լուսաւորում է նրանց:

«Կոնտինենտալ փոստի» հրատարակիչը քաղաքով հրապուրելու փորձեր է անում ինձ: Արժանացրեց նաև ամենասիրալիր նամակի: Ասում է որ այլևս չեն պահանջում ինձանից փաստեր ընաւորութեանս և խօսքիս հաստատ մնալու համար: Իսկ ինձ հարկաւոր է վերադառնալ մարդուն աւելի վայել լուսաւորեալ աշխարհը: Քաղաքը դրախտի նման է դառել, բոլոր այգիները ծաղկել են: Բայց չէ՞ որ այստեղ, մեզ մօտ էլ դրախտ է և այն՝ Ադամն էլ մէջը: Զկայ միայն Եւան: Այնուհետև պ. Շտէյնը հաւատացնում է, որ այժմ ես կրկնակի ցանկալի կ'լինեմ իբրև աշխատակից... Ի՞նչ քաղցր է երգում. երբեք նա այդպէս չէ երգել: Ի հարկէ որ ես կոյր եմ մնում դէպի իմ անձնական օգուտս, շնորհակալութիւն եմ յայտնում նրան և պրում որ անկարող եմ հետևել նրա հայրական խորհուրդներին,

որովհետև պարտաւորուել եմ ամբողջ տարի ծառայել: Ի հարկէ նա կ'ափսոսայ... ոչ ինձ, այլ իր քսան հազար կրօնը:

Վերջապէս օգտակար դարձայ այս ամսյի անկիւնում. իրանք ամենքն էլ անկեղծութեամբ խոստովանում են այդ: Այլևս վախենալու ոչինչ չունեմ, կարող եմ մինչև վերջը աշխատել:

Այլիլի կէսից հերկումենք: Երբ պէտք եղաւ գութանի մասերը կարգի բերել, ամենաանհրաժեշտ բանաւորը դուայ իմ մէջ. այսինքն՝ դարբինը: Ծերունին նոյնիսկ հիացած էր ինձանով:

Սկզբներին հերկելը չափից դուրս յոգնեցնում էր ինձ, այժմ դորժն արդէն կարգին առաջ է գնում:

Իսկ հողի բուրմունքը: Գետնի այդ սքանչելի հոտը Դէմքին փչում է ինչ որ թարմ, զովացուցիչ, խիժաւէտ... Դժուար է նկարագրել այդ: Ես հասկացողութիւն էլ չունեի այդ կեանքի շնչառութեան մասին: Իսկ ինչպէս է ցնծում հողին, եթէ դիտենաս:

Սարի դիք զաւիվայրի վրայ պէտք է ներքևից վերև հերկել, երբ մենք վերեն ենք բարձրանում, ցածուժը արդէն Ադամը պատրաստուում է ցանելու: Բաց դլխով, հեզ և վսեմ միաժամանակ, ծերունին քայլում է շառատ ակօսների միջով և իր հատիկները յանձնում հողին, կարծես թէ սրբազործութիւն է անում: Ծորենի առաջին բուռը սրբութեամբ բերանին մօտեցրեց: Նա համբուրեց հատիկները ինչպէս սրբութիւն: Կեանքումս երբէք չեմ ունեցել այն զգացմունքները ինչ ունեցել եմ այս օրերին: Կարծես զտել եմ իմ սեպհական տունը, կարծես անառակ որդին կրկին վերջապէս վերադարձաւ իր հինաւուրց, սուրբ հայրենիքը: Այո, բարեկամ, գիւղացին—ամենահին մեծ ազնուականութիւնն է: Ամենից առաջ Սրարիչը, իսկ նրանից յետոյ—նորա լիազօր գիւղացին: Դրան պէտք է հաւատայ նա, ով ինքը անձամբ ձեռքը դրել է բաց ակօսին...

Վարելուն հետևում է ցանքսը, ցանքսից յետոյ հողը ցանքանում և հանդիստ հն թողնում: Այնուհետև ինքներս քաշւում ենք մի կողմը և աղօթում ենք անձրևի ու արևի լոյսի համար: Սորանից յետոյ ինչ էլ պատահի ցորենին, հողագործից

ոչ մի կախում չունի. վերջինիս մնում է միայն ձեռները ծալել և աղօթել՝ «Հայր մեր» զհաց մեր հանապազօր տուր մեզ»)

Ինձ թւում է, որ եթէ դիւղացին անաստուած դառնայ, նրա հողի վրայ այլևս ոչինչ չի ծաղկի... Թէպէտ մենք էլ մեր կարողացածը կ'անենք. այսինքն մարկեղով հողի կոշտերը կը մանրենք քաղհան կտնենք աւելորդ խոտերը, հասած արտը կը պաշտպանենք դանազան շատակեր կենդանիներից մինչև այն օրը, երբ երթանք մանգաղով հնձելու հասունացած հասկերը...

Այժմ դորժ եմ ածում չափտակացրած քաթանի շապիկ. եթէ դիտենաս թէ ո՞րքան դուրեկան և թեթեւ է դա. ի՞նչպէս ազատ է շնչում մարդ, ի՞նչպէս հով է նրանով աշխատելիս: Երանի թէ երևելի մարդիկ հասկանան թէ ինչ դժբաղտութիւն է ներկայացնում նորածն զգեստը, թէ ի՞նչ ծիծաղելի կապանքներ են նրանք: Ներկերով ճոխացրած այդ պատեանների միջից չեն կարող դուրջիանալ ոչ մի հիւանդութիւն և ոչ մի մեղք: Այս ամենը մնում է մարդու մէջ...

Այդ կողմից ես չեմ հասկանում մեր Բարբելին: Նա մինչև այժմ էլ հազնում է իր ձմեռուայ հաստ վերնազգեստը. մօրն էլ դուր չի գալիս այդ, աղչիկը խոստովանել է նրան, որ իր ամառուայ կարճ զգեստը տուել է մի աղքատ կնոջ նրա մանկիկի համար վերմակ կարելու համար: Սովորաբար աղքատները աշխատում են Բարբելին տանը գտնել—այդ դէպքում նրանք աւելի են ստանում: Նա դիտէ լսել խեղճերի դանդաղները, դիտէ մխիթարական խօսքեր ասել նրանց. այս էլ իր տեսակի ողորմութիւն է: Աշամի ասելով կարողութիւնից խեղճերին մասն հանելը լաւ բան է, իսկ կարեկցել նրանից աւելի լաւ:

Ես ղուարճանում եմ մայիսի օդով որքան հնարաւոր է: Դեռ ուշ երեկոյին, երբ եղները զոմում դարման են ուտում (այժմ որպէս աշխատողներ աւելի լաւ սնունդ են ստանում քան ձմեռը, երբ ծովի նման կանգնած էին), ես նստած եմ թումբի վրայ մաքուր օդում և դիտում թէ ինչպէս են երկնքի վրայ աստղերը մէկ մէկ վառւում... քանի անգամ նկատել եմ, որ Ռոսերլը այդ ժամին ծախ ձեռքով մեծ դժուարութեամբ վնշիկներ է կապում և դարսում պատուհանի վրայ

Բարբելի համար: Այսպէս մի անգամ Ռոխերը կանգնեց կեռասենու մօտ և սկսեց հայհոյել և ատամները կրծտացնել:

— Ռոխեր, տարօրինակ է երեկոյեան աղօթք:

Նա բռունցքը խփեց ճակատին:

— Ձեռքդ ցաւում է, ի՞նչ է:

— Բարբելը, բացականչեց նա:

— Բարբելը, քօլրդ. ի՞նչ է պատահել նրան:

— Ամեն մի պատահածին աւելի է սիրում, քան ինձ:

— Ո՞ւմ մասին է խօսքդ:

— Այդ ես զիտեմ:

Միթէ ինձ է ակնարկում, անցաւ մտքով, նա ընկաւ դիրկս, սկսեց լալ, հառաչել և վերջապէս ասաց— չէ՞ որ սիրում եմ նրան, կ'սպանեմ ինձ:

Փորձում էի նրա յոռսահատութեան հանաքի ծեւ տալ, բայց ինքս էլ վրդովուած էի:

— Հեշտ է քեզ հանաքներ անելը, ասաց նա մի փոքր հանդարտուելով,— ես զիտեմ թէ ում մասին են խօսում:

Նա զնաց քնելու, իսկ հովտում աղմկում էին առուակները....

Տասնեկներորդ կիրակի.

Այս նամակը, բարեկամս, երևի թէ կը դրեմ շաբոնակ երկու կիրակի: Պատճառն այն չէ, որ մատներս կոշտացել են. և ոչ այն, թէ այժմ գերադասում եմ ժամանակս թարմ օդում անցնել, երկար պատմութիւն է այդ: Եթէ միայն վէպ լինէր այդ, իսկ ես— վիպասան եմ: Բայց սա ճակատադիր է և ես անբարդ մարդ եմ: Երևի արդէն հասկանում ես, որ մեզ մօտ ինչ որ վատ բան է կատարւում: Կամ քո մէջ դեռ անվայել մտքեր չեն ծնուել: Սակայն կարելի էր հո ժամանակակից ճաշակով վէպ դրել մի քաղաքացու մասին, որ զնացել է գիւղ, ընդունուել բարի մարդկանցից և փոխարէնը հատուցանում է զայլթակդեցնելով նրանց միակ աղջկան...

Խոստովանում եմ, որ եղել են ըոպէսներ, երբ փորձութիւնը մօտ էր: Բայց ես դիմադրել եմ դրանց: Սակայն ուրա-

խանայու ոչինչ չունիմ.—չէ՞ որ այնուամենայնիւ ուրիշների դրուժիւնը վատ է լինում:

Բայց պատմեմ կարգով, ապա թէ ոչ քո մտքերն էլ կըշր-
փոթեան: Ինչպէս արդէն քեզ յայտնի է, իմ ամենահին ծանօթս
Հօյզենդորֆում դպրոցի ուսուցիչն է Գւիդօ Վինդէրը, որը և
ուղարկեց ինձ Ադամի մօտ: Ժամանակով ինչ որ լարուած յա-
րարերուժիւններ առաջ եկան մեր մէջ. այժմ ամեն ինչ պար-
զուեց: Նա զեղեցիկ չէ: Այնպէս ծաղկատար է, որ երեսը կար-
ծես դրոշմուած է եղել հիւսուած աթոռի վրայ, ինչպէս ա-
սում է Ռոսերլը: Բացի դրանից անշնորհ, մեծամիտ և կա-
մակոր է, թէպէտ ընդհանրապէս առողջ երիտասարդ: Գիրա-
կի օրերը մենք պատահում ենք իրար և զրուցում: Ես գիտում
եմ նրա մօտ գրքերի և լրագիրների համար, որ ինձ ուղարկում
են նրա անունով. սոքա հրապուրում են ինձ միմիայն նրանով,
որ Ադամի տունը արգելուած պտուղ է. իր տեսակի գիտու-
թեան ծառի խնձոր է:

Բազում անգամ նկատել եմ, որ ուսուցիչը ինչ որ ծած-
կում է ինծանից, հասկանալի է չէ՞ որ չի ճանաչում ինձ և
ես էլ չեմ հաղորդել նրան պատմութիւնս:

Այսօր, երբ պատրաստուեցի տուն վերադառնալ, ուսու-
ցիչը ցանկութիւն յայտնեց ուղեկցել ինձ: Արդէն վաղուց ու-
ղում էր ճանապարհ գցել ինձ և ինչ որ գործի մասին խօսել:
Գնացինք գետի ուղղութեամբ, բայց սար չ'ընթացանք. մը-
տանք հովիտը և դուրս եկանք Ալմզայի ստորոտը, որտեղ
ծեան հիւսերի Ֆնացորդների տակից արդէն դուրս են եկել. բա-
րակ, թարմ խոտերը, կանաչել են կուենիները և ծաղկել նը-
րանց կարմիր բողբոջները: Գորշազոյն քարերը տեղ տեղ
դուրս են ցցուել զառիվայրի վրայ, հեռում երևում է քարա-
ժայռի ճեղքուած պատը: Ափսոս, որ նկարել չ'գիտեմ: Բայց
տեսարանները կ'Ֆնան: Պէտք է մարդկանց նկարագրել:

Առաջ, լիշում եմ, խօսում էինք Ծրանցելի մասին. շատ
աշխոյժ տղայ է, ասում է ուսուցիչը: Դպրոցում առաջին
աշակերտը չէ, սակայն ոչ ոք նրա նման ուշադրութեամբ և

զննող կերպով չի նայում կենդանիներին, բոյսերին, քարերին, Լաւ կ'լինէր ուղարկել քաղաք ուսանելու համար:

— Հեռացէք ինծանից ձեր քաղաքի հետ, բացականչեցի ես: Ի՞նչ պիտի անի քաղաքում: Սուանց նրան էլ քաղաքում խելօք մարդիկ շատ կան: Թող դռնէ խելօքներից մի քանիսը մնան գիւղում: Եթէ բոլոր բնդունակ մարդիկ քաղաք քաշուին, այն ժամանակ իրականութեան վրայ զարմանալու ոչինչ չ'կայ:

— Նրանց գիւղում մնալու դէպքում ոչինչ չի փոխուի, ասաց ուսուցիչը:

Այն, ինչոր կատարում է, մենք չենք կարող փոխել. այդ պատճառով էլ գերադասելի է բնդունակ ղյոթերը քաղաք ուղարկել, որտեղ նրանք չեն կորչի:

— Ես ինքս երբեմն դրել եմ նոյնանման բաներ, ասաց վարժուորը հապճեպով:— Այսինքն զրել եմ բարեկամներիս. բայց այժմ այլ կերպ եմ մտածում: Ամեն ինչ երկրազնդի մէջն է: Ես ազգային հարցն էլ աշխարհագրական հարց եմ համարում: Ուսուցիչը ծիծաղեց:

— Եթէ միայն ազգայնութեան մէջ լինի խնդիրը, շարունակեց նա, այն ժամանակ ղերմանացիները, որոնք տարածուած են ամբողջ երկրազնդի վրայ, հեշտութեամբ կարող են հեռանալ, թողնելով իրանց անշարժ սեպհականութիւնը կամ փոխանակել հողերը, ֆրանսիացիների կամ սլաւօնների հետ: Ժամանակակից Բիսմարկը կարող կ'լինէր քարտէզը վերցնել և շախմատի քարերի նման տեղափոխել նրա վրայ բնակուած ազգութիւնները:

— Բայց այդ անկարելի է բացականչեց ուսուցիչը:

— Եւ անկարելի այն պատճառով, որ մարդիկ կապուած են իրանց հողի հետ, որին կաշում են ազգայնութեան մասնիկները:

— Ուրեմն, դուք կարծում էք, որ մարդս հողի հետ աւելի ամուր կապով է կապուած, քան ազգայնութեան հետ:

— Հասկանալի է...

— Բայց չէ՞ որ բնական մարդը թափառաշրջիկ է, հողի հետ չ'կապուած:

— Իսկ լուսաւորեալ մարդը կարող է ապրել և կատարե-

ապրոքը միմիայն այն ժամանակ, երբ կապուած է հողի հետ: Եւ տիեզերական կռիւը դուրսիւն ունի միմիայն իրանց երկրորդ նորն ժողովրդի համար պահպանելու նպատակով:

— Թէ ամբողջ խնդիրը սեփական երկիրը պահպանելու մէջն է, ուրեքն գիւղացին ամենակոչտուրական մարդն է աշխարհիս երեսին:

— Իսկ եթէ այդպէս էլ լինի, եթէ իսկ որ գիւղական կեանքը այն բարձր կոչտուրան է, որ բաւարարութիւն է տալիս մարդուս ամեն ցանկութիւններին, երես չ'տալով, չ'լոգնեցնելով նրան: Գիւղական կեանքը բարձր է գործարարային կեանքից նրա սօցիալական կարիքներով և նրա անբաւարարութեամբ. բարձր է վաճառականական կեանքից, որ մարդու ձեռքով ստեղծուած ամեն ինչ անընդհատ տեղափոխում է տեղից տեղ յադեցնելով հարուստներին, մինչդեռ մարդկանց մեծագոյն մասը կարօտութեան մէջ է և ոչնչանում է: Ես չեմ հասկանում, թէ ինչու մեր օրերին սեպհական հողեր ունեցող մարդիկ թողնում են նրան և ի՞նչպէս կարող է գիւղական ուսուցիչը համակրել նրանց:

— Բայց միթէ մենք, ուսուցիչներս, պարտաւոր ենք գեղջուկներ ստեղծել: Մենք ուսուցանում ենք մանուկներին, որպէսզի կարողանան կերակրել իրանց, և առաջին անգամը չէ, շարունակեց նա դժգոհութեամբ, ինչ նկատել եմ որ Ադամի վարժուորը գիտնականի պէս է խօսում: Կասկածելի է այդ...

— Մի՞թէ կարծում էք, որ լրտես եմ:

— Ազնիւ խօսք, երբեքն այդպէս է թւում ինձ: Դուք իսկական գիւղացի չէք, որքան էլ որ բարձր կարծիք ունենաք նրանց մասին: Ոչ, ո՛չ, չանս, ինձ չէք կարող խաբել:

— Կարծում էք:

— Չափից անցնում է. դուք տեղացի չէք, դուք պատճառներ ունիք այստեղ մնալու: Ես ձեզ աւաղակի տեղ չեմ դնում. — աւաղակը ամբողջ ամիսներով այդպիսի ծանր աշխատանքներ չի տնի: Բայց այնուամենայնիւ կ'ցանկայի իմանալ, թէ ի՞նչ է նշանակում այս ամենը:

Նա կանգ առաւ, երկու ձեռքով բռնեց բաճկոնիցս և

հարցրեց.— այժմ պարզ ասացէ՛ք, չանա, ի՞նչ էք ուզում այդ տանը. ինչո՞ւ էք անպատճառ Ալամի տանը ապրում:

Նրա կարմիր դէմքը, աւելի ևս կարմրեց, աչքերը արիւնով լցուեցան: Տեսնելով նրա զայրոյթը, կամակորուրթեամբ լուրթիւն էի պահպանում:

— Կասէ՛ք թէ ոչ:

Իսկապէս ինչո՞ւ ամեն բան չ'պատմել այս մարդուն. քաշուելու բան չունիմ: Սակայն ինձ վրդովում է նրա հարցուփորձի եղանակը:

— Ուրեմն չէ՛ք ասելու, ինչն է պահում ձեզ այնտեղ:

— Պարզ է, որ չեմ ասի:

— Շատ լաւ: Այդ դէպքում ես ինքս կ'ասեմ ձեզ:

— Նո՛ւ, ի՞նչ:

— Աղջիկն է դուր գալի ձեզ:

— Աղջիկը, ի՞նձ:

— Դուք ուզում էք տիրել աղջկան:

— Աստուած իմ, վարժապետ, բայց ինչո՞ւ չցանկալ այդքան ի՞նչ գործն է:

— Ինչ գործ ունիմ: Այդ կ'ասեմ ձեզ: Աղջիկը ինձ է պատկանում:

Իսկ այժմ, զիտնական, համբերութիւն ունեցի՛ր ամբողջ շաբաթ սպասել: Շարունակութիւնը կ'լինի:

Բարձր. ՕՐ. ՆՈՒԱՐԴ ԱՂԱՆԵԱՆ

(Կը շարունակուի)